

Wojciech Drzeżdżon

Badania nad wartościami młodzieży w dobie dokonujących się przemian : konstatacje pedagogiczne

---

Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość 7, 101-112

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Wojciech Drzeżdżon*

Badania nad wartościami młodzieży w dobie dokonujących się przemian. Konstatacje pedagogiczne

*Popelnia samobójstwo świat,
w którym cokolwiek może być
ważniejsze od człowieka.*

K. Obuchowski

Proces transformacji ustrojowej, który rozpoczął się w Polsce w 1989 roku, spowodował duże zmiany w życiu społecznym. Najbardziej istotne niewątpliwie dotyczyły warunków egzystencji. Zwiększenie możliwości samorealizacji oraz otwarcie pola inicjatyw dało wyjątkową szansę szybkiego awansu ludziom energicznym, wykształconym i przedsiębiorczym. Niestety, dla wielu innych grup społecznych – zwłaszcza tych, które nie miały odpowiednich umiejętności i kwalifikacji, a także nie potrafiły dostosować się do odpowiednich warunków – nowa rzeczywistość okazała się niezwykle trudna. Na tym tle zróżnicowały się poglądy, opinie i nastroje społeczeństwa. Podczas gdy jedni narzekali na powolność i niedostateczny radykalizm reformy, inni zdecydowanie woleliby wrócić do czasów poprzednich, kiedy zarobki były mierne, ale istniała pewność pracy i zapewniano określoną opiekę socjalną¹.

W omawianym czasie nastąpiło zróżnicowanie poglądów wśród mieszkańców wsi i miast różnej wielkości, ludzi o odmiennym poziomie wykształcenia, a także przedstawiciele odmiennych klas społecznych i pokoleń. Wielu do dziś nie potrafi odnaleźć się po transformacji ustrojowej, nie wie, do czego dążyć, a czego unikać, co jest dobre, a co złe². Taki stan okazał się szczególnie niebezpieczny dla młodego pokolenia, dla którego zanik tradycyjnego systemu warto-

---

* Dr Wojciech Drzeżdżon, Wydział Pedagogiki Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej.

¹ M. J. Szymański, *Młodzież wobec wartości. Próba diagnozy*, IBE, Warszawa 1998, s. 3–5.

² J. Filek, *Człowiek wobec wartości, czy wobec człowieka?*, [w:] *Człowiek wobec wartości*, pod red. J. Jagielly i W. Zuziaka, Znak, Kraków 2006, s. 25–31.

ści oraz brak autorytetów moralnych w żaden sposób nie ułatwiły identyfikacji ze społeczeństwem³.

Coraz częściej mówi się również o kryzysie współczesnej cywilizacji i kultury. Najbardziej charakterystyczne przejawy kryzysu ponowoczesnego świata to niewątpliwie recesja takich wartości, jak dobro, prawda, sprawiedliwość. Niewątpliwie ustępują one miejsca wartościom konsumpcyjnym, materialnym, instrumentalnym. Na tym podłożu wyrastają nihilizm, sceptycyzm i ideowa pustka⁴. Szczególnie wśród ludzi młodych uwidacznia się brak rzeczywistego uznania dla wartości wyższych, takich jak duchowa wrażliwość, odczuwanie miłości, poczucie sprawiedliwości czy potrzeby estetyczne⁵.

W sytuacji kryzysu przeżywania wartości i ostrej krytyki systemów edukacji oraz zagrożeń procesów wychowawczych niezbędne jest poszukiwanie i formułowanie nowej „filozofii i aksjologii edukacji” jak też przyjęcie takich orientacji, które pozwolą na ukierunkowanie działań na problemy „współczesności” i cywilizacyjne „wyzwania przyszłości”, a także na rozwijanie postaw demokratycznych i uspołecznionych⁶. Z punktu widzenia przyszłości wydaje się, iż konieczne jest poznanie odczuć, poglądów przede wszystkim ludzi młodych, to młodzież bowiem stanowi znaczną część społeczeństwa. Wchodzi ona – jak pisze Mirosław J. Szymański – (lub powinna wchodzić) w okres długoletniej aktywności w życiu społecznym i działalności zawodowej. Od warunków życia i kondycji moralnej młodzieży w ogromnej mierze zależy to, jak kształtują się szanse rozwoju społecznego, postępu naukowo-technicznego, modernizacji gospodarki⁷.

W latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku tak zwane „młode pokolenie” wzrastało wraz z upadkiem starego i wraz z kształtowaniem się nowego, demokratycznego systemu politycznego i gospodarczego wolnego rynku. Był to w Polsce okres bardzo burzliwych, szybkich przemian, dlatego również postawy i nastroje społeczne w wielu dziedzinach podlegały w tym okresie wielu, często gwałtownym przemianom. Nic więc dziwnego, że wszystkie badania z lat 1988–1990 rejestrowały „skok w górę” wskaźników postaw politycznych, poparcia dla ustroju, rządu, sejmu, poczucie demokratycznej legitymizacji władzy i możliwości skutecznego działania politycznego.

³ B. G. Gołębiak, *Etyczny wymiar edukacji nauczycieli*, [w:] *Edukacja przełomu wieków wobec kwestii aksjologicznych*, pod. red. U. Ostrowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2001, s. 168.

⁴ Z. Zaborowski, *Świadomość i samoświadomość człowieka*, „Eneteia”, Warszawa 1988; S. Morawski, *W Janusowym widnokręgu*, [w:] *Humanistyka przełomu wieków*, pod red. J. Kozielskiego, „Żak”, Warszawa 1999.

⁵ W. Drzeżdżon, *Wpływ zmian w edukacji na system wartości młodego człowieka*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2007, t. IV, s. 24–34.

⁶ M. Dolata, *Implikacje aksjologiczne paradygmatów edukacyjnych, czyli postmodernistyczna kontynuacja sporu o neutralność nauki*, [w:] *Edukacja przełomu wieków...*, op. cit., s. 111–120.

⁷ M. J. Szymański, op. cit., s. 6.

Diagnozę kształtowania się systemu wartości młodego pokolenia po 1989 roku przedstawił Władysław Anasz w książce *Wartości młodego pokolenia w dobie transformacji ustrojowej*. Przeprowadził on badania ankietowe osób w wieku 18–30 lat w latach 1989–1990. Okazało się, że najmłodszy respondenci na pierwszym miejscu w hierarchii wartości lokowali przyjaźń (75,5 procent), na drugim wolność (68,2 procent), następnie szczęście (58,5 procent), sprawiedliwość (58,2 procent), dopiero potem wykształcenie (53,8 procent), jeszcze niżej wartości religijne. Rodzina oraz praca znalazły się na końcu pierwszej dziesiątki preferowanych wartości. Wyniki tych badań pokazują, jak gwałtowna zmiana społeczna wpłynęła na rozchwianie systemu wartości, a także podważenie tych pozycji, które dotąd były powszechnie uznawane (na przykład wartości rodzinne) oraz nieukształtowanie się jeszcze poczucia wartości istotnych w nowej rzeczywistości (na przykład praca)⁸.

Już jednak od połowy 1990 roku wyniki badań zaczynały wskazywać wyraźne i rozległe zmiany w nastrojach społecznych. Pierwotnie bardzo pozytywne oceny zapoczątkowanych zmian zamieniły się w powszechne przekonanie, że sprawy w Polsce podążają w złym kierunku. Spadło zaufanie do wszystkich instytucji publicznych.

Tendencję tę potwierdziły badania Janusza Mariańskiego przeprowadzone w 1994 roku wśród 1468 maturzystów. Badani musieli ustosunkować się do pięciopunktowej skali (od „bardzo ważne” do „nieważne”). Na najwyższym miejscu w wynikach znalazła się rodzina, następnie praca, na trzecim miejscu przyjaciele. Dość ważny okazał się czas wolny, natomiast nisko uplasowały się wartości religijne. Tylko w minimalnym stopniu maturzyści wykazywali zainteresowanie polityką. W komentarzu do relacji z badań autor wskazał na stopniowe odchodzenie od takiego kanonu wartości, jak: zarobki, praca, racjonalność, ekspansja i asceza, w kierunku kompleksu wartości określających nowy styl życia (materializm, egoizm, hedonizm, czas wolny)⁹.

Kolejną próbę ukazania specyfiki zmian w systemie wartości młodzieży w okresie transformacji ustrojowej podjęła Hanna Świda-Ziemba. W 1993 roku objęła swoimi badaniami młodzież warszawską, w znacznej części inteligencką. Wyniki wskazywały, że badani uczniowie i studenci to młodzież głęboko refleksyjna, dla której ogólny kształt życia jest sprawą ważną. Wśród badanych znalazły się znaczące grupy, dla których moralność, oryginalność i podmiotowość są sprawami o znaczeniu podstawowym, nie da się jednak powiedzieć, iż są to wartości pokoleniowe¹⁰. Autorka wskazuje istnienie grup młodzieży ewidentnie

⁸ W. Anasz, *Wartości młodego pokolenia w dobie transformacji ustrojowej Polski. Studium teoretyczno-empiryczne*, Wydawnictwo WSP, Częstochowa 1995.

⁹ J. Mariański, *Młodzież między tradycją i ponowoczesnością. Wartości moralne w świadomości maturzystów*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1995, s. 163.

¹⁰ H. Świda-Ziemba, *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych*, Zakład Socjologii Moralności i Aksjologii Ogólnej; Instytut Stosowanych Nauk Społecznych; Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1995.

lekceważącej moralność. Destrukcja ogólnego wzoru aksjologicznego jest na pewno zjawiskiem nowym, sygnalizującym ducha współczesnych czasów¹¹.

W świetle badań H. Świdy przeprowadzonych metodą audytoryjną w Warszawie w 1993 roku można wyciągnąć wniosek, że młodzież wcześniejsze wzory aksjologiczne odrzuca, ukazuje się natomiast człowiek sukcesu, ambitny, zdolny do konkurencji, odczuwający moralność jako niepotrzebny balast, który uniemożliwia korzystanie z wolności i osiągnięcie wielu ważnych celów. Badania miały na celu pokazanie, jak często młodzież pewne wartości odrzuca, a jak często kojarzy z daną wartością poczucie sensu życia. Badania pozwoliły również wykryć, że wśród młodzieży, w porównaniu z poprzednimi rocznikami, nastąpił zdecydowany wzrost nastawień aktywistycznie indywidualnych. Istotną wartością dla poważnej części młodzieży było poczucie własnej odrębności, poczucie sensu życia, jak również pozytywny stosunek do interesującej pracy¹².

Niektórzy badacze tego okresu sugerują, że jest to czas kształtowania się nowego typu osobowości. Ideałem, do którego się dąży, jest samorealizacja rozumiana jako postępowanie zgodne z własnymi potrzebami i możliwościami. Najważniejszą wartością dla człowieka staje się osoba rozumiana indywidualnie. W związku z tym preferuje się takie wartości, jak: szczęście, miłość, zadowolenie, bezpieczeństwo, swobodę działania i decydowania – a więc orientację na siebie¹³.

Ryszard Jedliński w badaniach przeprowadzonych wśród uczniów kończących szkołę podstawową w 1996 roku przedstawia w ujęciu globalnym następującą kolejność preferowanych wartości: rodzina, miłość, Bóg, zdrowie, przyjaźń, życie, praca, uczciwość, sprawiedliwość, wolność. Niepokój budziło zjawisko zaniku utrwalonej w tradycji polskiej kultury wartości patriotyzmu (tylko 18,06 procent wyborów). Niedoceniany też był honor (tylko 25,05 procent badanych). Poczucie dystansowania się przeważającej części badanych uczniów wobec wartości materialnych i hedonistycznych¹⁴.

W 1997 roku Rada do spraw Rodziny przy Wojewodzie Katowickim i Sejmiku Samorządowym Województwa Katowickiego przedstawiła raport zawierający wyniki badań młodzieży opartych na wyznawanym systemie wartości¹⁵. Na czołowych miejscach znajdują się: przyjaźń, miłość oraz rodzina i szczęście rodzinne. Młodzież najpowszechniej wyznaje system wartości, w którym najbardziej eksponowane miejsca zajmują: przyjaźń, miłość i rodzina (największa

¹¹ Ibidem, s. 167.

¹² H. Świda, *Postawy wartościujące pokolenia X*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1996, nr 2, s. 3–7.

¹³ J. Mariański, *Między nadzieją i zwątpieniem. Sens życia w świadomości młodzieży szkolnej*, TN KUL, Lublin 1998.

¹⁴ R. Jedliński, *Wartości preferowane przez uczniów kończących szkołę podstawową*, „Język Polski w Szkole dla klas IV–VIII” 1996/97, nr 5, s. 7–18.

¹⁵ *Raport Rady ds. Rodziny przy Wojewodzie Katowickim i Sejmiku Samorządowym Województwa Katowickiego*, pod red. K. Kapery, Warszawa 1998, s. 118–120.

liczba wskazań), nieco dalej znalazły się kształcenie i pieniądze. Najmniej wskazań uzyskały: władza, sława, dobrobyt i imponowanie innym.

Próbę diagnozy systemu wartości młodzieży w warunkach zmiany systemowej po 1998 roku przedstawia również praca M. J. Szymańskiego *Młodzież wobec wartości*. Autor dowodzi w niej, że zachwianiu uległ system wartości dużych grup społecznych i poszczególnych jednostek¹⁶. Praca M. J. Szymańskiego zawiera próbę ustalenia hierarchii wartości młodzieży z różnych typów szkół: podstawowych, ogólnokształcących i zawodowych różnych części kraju. Badania przeprowadzono w dużych i małych miastach oraz ośrodkach wiejskich. Objęły one łącznie 2090 uczniów w wieku 15–18 lat, o różnym pochodzeniu społecznym. Z badań tych wynika, iż młodzież najwyżej ceni sobie wartości allocentryczne – bliskie i serdeczne stosunki z innymi rówieśnikami, a także obdarzanie się przyjaźnią i zaufaniem. Przyjaźń i koleżeństwo to wartości, które uzyskały zdecydowanie najwyższe wskaźniki. Na drugim miejscu znalazły się wartości prospołeczne, trzecie miejsce uzyskały zaś wartości przyjemnościowe, co stanowi potwierdzenie, że młodzież chce korzystać z radości życia. Na czwartym miejscu znalazły się wartości związane z pracą. Młodzież coraz bardziej uświadamia sobie znaczenie pracy w warunkach gospodarki rynkowej oraz fakt, że rodzaj i jakość wykonywanej pracy będą miały duży wpływ na jej losy życiowe. Praca staje się niezbędnym warunkiem do założenia rodziny, a zarazem miernikiem tego, czy będzie się „kims”. Na piątym miejscu znalazły się wartości edukacyjne, szóste uzyskały wartości związane z władzą, co ma odbicie w demokratycznych przemianach życia społecznego, siódme miejsce – wartości kulturalne. Pewną aprobatę młodzieży znalazły takie dziedziny kultury, jak czytelnictwo, kino, teatr, znaczne są jednak grupy uczniów niezdradzających elementarnych nawet zainteresowań kulturalnych. Stosunkowo niskie miejsca uzyskały wartości obywatelskie, rodzinne i materialne. Zdaniem autora może to być wynikiem trwającego w naszym kraju przez wiele lat kryzysu społecznego, ekonomicznego, a także kryzysu współczesnej rodziny. Znaczna część badanej młodzieży wykazuje również mniej lub bardziej konsumpcyjne nastawienie do życia, przedstawiając raczej orientację „mieć” niż „być”. Autor zwraca uwagę na różnice między preferencjami uczniów szkół ogólnokształcących i zawodowych. Ci, którzy na pierwszym planie stawiają przyjemności (dominują tu uczniowie szkół zawodowych), nie wykazują zainteresowania sprawami publicznymi, edukacją czy kulturą¹⁷.

W 1998 roku Centrum Badania Opinii Społecznej przeprowadziło badania, w których wzięło udział 1316 uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych. Młodzież uczestnicząca w badaniu została poproszona o wytypowanie trzech najważniejszych dla niej celów i dążeń. Wśród dążeń życiowych bada-

¹⁶ M. J. Szymański, op. cit., s. 134.

¹⁷ Ibidem.

nej młodzieży wyraźnie zarysowała się hierarchia, która potwierdziła, że nadal wśród najpopularniejszych wartości dominują: życie rodzinne, ciekawa praca oraz miłość, przyjaźń. Za jeden z najważniejszych celów w życiu ponad połowa ankietowanych (57 procent) uznała udane życie rodzinne. Na drugim miejscu (42 procent) w hierarchii celów życiowych znalazła się ciekawa praca, zgodna z zainteresowaniami, a na kolejnej pozycji (35 procent) miłość i przyjaźń. W porównaniu z wcześniejszymi badaniami można zaobserwować większe nastawienie na sukces. Znaczenia nabierają takie dążenia, jak kariera i wysoka pozycja zawodowa, które młodzież wyraźnie przedkłada nad rozrywki, wartości społeczne i aspiracje polityczne¹⁸.

Kolejne badania CBOS-u, przeprowadzone w 1998 roku na losowej ogólnopolskiej próbie młodzieży ostatnich klas szkół ponadpodstawowych, miały na celu określenie stosunku młodzieży do pracy zarobkowej i pieniędzy. Przyjęto założenie, że praca zarobkowa uczącej się młodzieży jest istotnym wskaźnikiem jej zaradności życiowej. Stanowi również element przygotowania do rozpoczęcia samodzielnego życia, szczególnie na rynku pracy. Łącznie trzy czwarte (74 procent) ogółu badanych młodych ludzi z ostatnich klas szkół ponadpodstawowych miało już za sobą doświadczenie pracy zarobkowej. Interesujące jest, że w badanej zbiorowości młodzieży podejmowanie pracy zarobkowej tylko w znikomym stopniu zależało od warunków materialnych rodziny, a w dużej mierze od typu szkoły. Regularnie pracował zarobkowo co ósmy uczeń zawodówki (13 procent), podczas gdy wśród uczniów pozostałych typów szkół tylko od jednego do trzech procent młodzieży. Wśród uczniów pracujących dorywczo lub jedynie w czasie wakacji różnice są znacznie mniejsze, również jednak relatywnie najczęściej pracuje młodzież szkół zawodowych, najrzadziej zaś ogólnokształcących. To, jak młodzi postrzegają wartości związane z pracą, zależy często od tego, jakie doświadczenia z pracy zarobkowej wynieśli ci, którzy kiedykolwiek pracowali zarobkowo. Ponad trzy czwarte (78 procent) spośród nich uważa, że nauczyli się sporo nowych rzeczy. Blisko połowa (48 procent) jest zadowolona z uzyskanych zarobków, równocześnie jednak 11 procent młodzieży z tej grupy twierdzi, że nie warto podejmować pracy zarobkowej, a 13 procent młodych ludzi ma poczucie, że pracodawca ich wykorzystał bądź wręcz oszukał. Badanych pytano także, czy myśląc o przyszłości, biorą pod uwagę prowadzenie samodzielnej działalności gospodarczej – własnego biznesu. Ponad połowa (64 procent) odpowiedziała, że taka możliwość wchodzi w grę, 23 procent stwierdziło, że „trudno powiedzieć”, a 13 procent było przekonanych, że taka możliwość w ogóle nie wchodzi w rachubę.

Aktywna postawa sprzyja dostrzeganiu przez młode pokolenie wielkiej życiowej szansy – przekonaniu, że ma ono perspektywy na lepsze życie, niż mieli ich rodzice; z postawą bierną natomiast częściej wiąże się autodefinicja „straconego pokolenia”, co jednocześnie może być usprawiedliwieniem własnej bierno-

¹⁸ A. Sęk, *Plany, dążenia i aspiracje życiowe młodzieży*, Komunikat CBOS 1998.

ści. Jak można było się spodziewać, bierna postawa wiąże się z niską samooceną, przekonaniem, że jest się pechowcem, któremu w życiu częściej się nie udaje, niż udaje. Podobnie jest z przeświadczeniem o sukcesie w życiu. Wśród tych, którzy nie wykluczają założenia w przyszłości własnego biznesu, a więc reprezentują postawę aktywną, częściej niż wśród osób biernych występuje przekonanie, że sukces w życiu zależy przede wszystkim od nich samych, a nie od czynników zewnętrznych. Dla „biernych” wyrażanie opinii, że sukces w życiu zależy przede wszystkim od czynników, na które nie mają wpływu, bywa często rodzajem samousprawiedliwienia własnej bierności¹⁹.

Ciekawych informacji o wpływie polskich przemian ustrojowych na młodzież dostarczył program badawczy dotyczący wiedzy i zaangażowania obywatelskiego, przeprowadzony w 2000 roku pod patronatem Międzynarodowego Stowarzyszenia Oceniania Osiągnięć Edukacyjnych (The International Association for Evaluation of Educational Achievements – znane jako IEA)²⁰. Badania miały określić zakres i uwarunkowania orientacji obywatelskich. Ustalenie wiedzy i zaangażowania obywatelskiego nastolatków miało na celu przede wszystkim zorientowanie się, czy i w jakim stopniu demokracja jako system polityczny i ekonomia rynkowa są i/lub będą akceptowane przez dorastające pokolenie. W pierwszej fazie studiów (lata 1995–1998) wykonano rodzaj studiów przypadków (analiza jakościowa) dających odpowiedź na pytania, co to znaczy „edukacja obywatelska” oraz jak dalece i w jaki sposób to zadanie realizuje system edukacyjny. Druga faza studiów (lata 1998–2000) to przygotowanie i wykonanie socjopsychologicznych badań empirycznych, testujących wiedzę i zaangażowanie obywatelskie czternastoletniej młodzieży w kontekście doświadczeń socjalizacyjnych w domu, szkole oraz w kontakcie z mediami. W Polsce na początku czerwca 1999 roku zbadano 3376 uczniów z ówczesnej klasy VIII, ze 179 szkół podstawowych wybranych według wymaganych kryteriów z terenu całego kraju²¹. Przedmiotem zainteresowania było uzyskanie informacji na temat wiedzy, poglądów i ustosunkowań składających się na poczucie obywatelstwa nastolatków, jak też analiza społecznych i edukacyjnych czynników określających ich zaangażowanie obywatelskie. Ważną obserwacją okazał się fakt, że poziom wiedzy obywatelskiej – i to w znacznym stopniu niezależnie od uwarunkowań środowiskowych (miasto – wieś) – koreluje pozytywnie z poczuciem uczniów, że w szkole są traktowani po partnersku. Instytucja szkoły jest postrzegana przez badanych jako model demokracji. Z kolei posiadanie obszerniejszej wiedzy oby-

¹⁹ M. Strzeszewski, *Praca zarobkowa i stosunek do pieniędzy młodzieży szkół ponadpodstawowych*, Komunikat CBOS 1998.

²⁰ J. Torney-Purta, J. Schwille i J. Amadeo, *Civic Education Accross Countries: Twenty-four National Case Studies from the IEA Civic Education Project*, IEA, Amsterdam 1999.

²¹ A. Frączek, R. Dolata, K. Kosela, A. Wilkomirska, A. Zielińska, *Wiedza i zaangażowanie obywatelskie polskich nastolatków (na tle porównań międzynarodowych)*, [w:] *Kształtowanie postaw obywatelskich*, pod red. T. Gabisia, R. Zapotocznego, Papieski Wydział Teologiczny, Warszawa 2000.

watelskiej (rozumienie pojęć i umiejętność trafnego interpretowania zdarzeń społeczno-politycznych) wiąże się z deklarowaną chęcią uczestnictwa w przyszłości w życiu społeczno-politycznym.

W 2000 roku Główny Urząd Statystyczny zaprezentował raport przygotowany przez działający przy UNICEF ośrodek badawczy „Innocenti” – *Młodzi ludzie krajów w epoce transformacji*. Opisuje on sytuację ludzi młodych w wieku 15–24 lat w 27 krajach Europy Środkowo-Wschodniej i Wspólnoty Niepodległych Państw. Raport przedstawia obraz pokolenia epoki przejściowej, w tym polskiej młodzieży. Przedstawia sytuację ludzi młodych, których czeka podróż z dzieciństwa do dorosłości, różniącą się od podróży, jaką odbywali ich rodzice dorastający w warunkach ucisku, zarazem jednak i stabilności, którą zapewniał ustrój socjalistyczny. W tamtych czasach przejście ku dorosłości, ku czasowi zakładania własnego domu, zdobywania pracy i nierzadko też zakładania rodziny odbywało się szybko i w sposób kontrolowany. Współcześnie młodzi ludzie stwierdzają, że instytucje, zasoby i normy socjalne, które niegdyś ułatwiały proces przechodzenia od jednego pokolenia ku drugiemu, są albo słabe, albo przechodzą proces fundamentalnych zmian, albo też już nie istnieją. Przedstawiciele tego pokolenia są często przedstawiani jako „naturalni wygrani” okresu przejściowego, chłonni względem nowych idei i potrafiący przystosować się do nowych warunków. Proces transformacji wiąże się dla nich ze szczególnymi niebezpieczeństwami, oferując zarazem szczególnego rodzaju możliwości. Raport potwierdza coraz większe upodabnianie się do siebie młodzieży w „krajach fazy przejściowej” i młodzieży z innych krajów uprzemysłowionych, zwłaszcza w Europie Zachodniej – co jest odzwierciedleniem nowych szans, ale i nowych zagrożeń. W sumarycznym zestawieniu wyników badań sformułowano następujące obserwacje: ludzie młodzi mają bardziej przychylne podejście do reform niż ludzie od nich starsi, rzadziej jednak uczestniczą w głosowaniach jako wyborcy; przejawiają zainteresowanie społecznym i politycznym życiem swoich krajów, przy równoczesnym krytycznym nastawieniu do działania nowych instytucji demokratycznych; wykazują często tolerancyjną postawę wobec postępowania niezgodnego z prawem, wchodząc w konflikt z prawem częściej, niż działo się to jeszcze w 1989 roku; zawierają związki małżeńskie i wydają na świat potomstwo później, niż działo się to w przypadku młodych ludzi w czasach komunistycznych; objawiają elastyczność, pomysłowość i zaradność w zakresie własnego dobrobytu ekonomicznego, lecz dotyczą ich także znacznie wyższe wskaźniki bezrobocia niż w przypadku pozostałych dorosłych.

Interesujące wydają się badania wartości przeprowadzone w połowie 2000 roku przez Liliannę Klimek²². W trakcie badań sformułowano polecenie „otwarte”, dające możliwość swobodnej wypowiedzi dotyczącej następującej kwestii:

---

²² L. Klimek, *Dokąd zmierza młodzież? Cele i dążenia życiowe współczesnej młodzieży*, „Opieka – Wychowanie – Terapia” 2001, nr 4, s. 5–8.

„Napisz kilka zdań na temat swoich dążeń, ambicji i celów w życiu”. Wyniki badań dostarczyły informacji o wartościach życiowych będących przedmiotem dążeń młodzieży szkolnej. Na podstawie uzyskanego materiału ustalono kilka najczęściej występujących celów i ambicji życiowych badanej młodzieży. Na pierwszym miejscu znalazło się wykształcenie, ukończenie szkoły, zdanie egzaminów, studia wyższe (80 procent). Jako drugą wartość w hierarchii (58,8 procent) badani wskazywali szczęście rodzinne, założenie rodziny, wychowanie dzieci, własny dom. Kolejną odpowiedzią (45 procent) było wskazywanie na ciekawą, interesującą i dobrze płatną pracę. Osobiste szczęście, miłość, zadowolenie z siebie wybrało 11,2 procent badanych, dla takiego samego odsetka młodych ludzi najważniejsza była realizacja marzeń, celów i pasji życiowych. Życie w dobrobycie, bez kłopotów materialnych wskazało 10 procent badanych. Wśród pozostałych odpowiedzi pojawiło się jeszcze: grono przyjaciół, poznawanie ludzi (10 procent); bycie potrzebnym, pomoc dla innych ludzi (8,7 procent); bycie godnym szacunku, docenianym, wartościowym i lubianym człowiekiem (6,2 procent); przygody i podróże, zwiedzanie świata (5 procent); wiara religijna (2,5 procent). W wypowiedziach uczniowie wskazywali głównie konkretne cele i dążenia związane z najbliższą przyszłością. Młodzież bardzo często deklaruje po kilka celów i dążeń życiowych jako ważnych. Występują one zazwyczaj w następującym zestawieniu: wykształcenie – rodzina – praca, ale kolejność ta ulega zmianie.

Wyniki badań z 2002 roku są znacznie mniej optymistyczne. Badana młodzież najbardziej ceni rodzinę i pracę, jednakże nie ma odwagi ich planować. Jest nieufna wobec przyszłości, można wręcz stwierdzić, że jest zrezygnowana²³.

Na przełomie 2003 i 2004 roku Zakład Badań Naukowych Polskiego Towarzystwa Naukowego na zlecenie Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej przeprowadził badania ankietowe wśród uczniów średnich szkół zawodowych. Szczegółowe problemy badawcze obejmowały podstawowe elementy systemu wartości, opinie o sytuacji szkolnej, ocenę przydatności wiedzy szkolnej do realizacji planów życiowych, zamierzenia dotyczące dalszej nauki lub pracy, a także uwarunkowania ewentualnej migracji oraz postrzegane skutki przyjęcia Polski do Unii Europejskiej w wymiarze osobistym, narodowym oraz społeczno-gospodarczym. Młodzież wśród najważniejszych wartości wskazała rodzinę, udane i szczęśliwe życie rodzinne, a także założenie rodziny. Drugie miejsce, z odsetkiem wskazań zbliżonych do pierwszego, zajmuje praca. Odnosząc się do wyników badań sprzed zmiany ustrojowej, należy wskazać na fakt nieco innego rozłożenia akcentów dotyczących kwestii pracy. W przeszłości duże znaczenie przykładano do tego, aby praca była interesująca, taka, w której człowiek mógłby się realizować, a także na warunki, w jakich wykonuje się pracę. Obecnie, przy wysokiej stopie bezrobocia, spojrzenie młodych ludzi na pracę jako na wartość

²³ Z. Wołk, *Perspektywy kariery młodzieży prowincjonalnej*, „Edukacja” 2002, nr 2, s. 67.

zmieniło się²⁴. Badana młodzież, mówiąc o pracy, szczególną uwagę zwraca na to, żeby ją mieć, na zdobycie stałego zatrudnienia, a także wybór dobrego zawodu. Dopiero na kolejnych miejscach w hierarchii wartości respondentów znalazły się wykształcenie, zdrowie oraz dobre warunki materialne²⁵.

Podsumowując wyniki tych badań, należy podkreślić, że badania systemu wartości młodzieży mają ogromne znaczenie praktyczne i dostarczają rozległej wiedzy na temat zmieniającej się rzeczywistości. Jak widać, na przestrzeni lat hierarchia wartości wielokrotnie ulegała zmianie i można się spodziewać, że w przyszłości takie zmiany też będą zachodziły. Należy też podkreślić, iż to na badaczach spoczywa odpowiedzialność za dalsze systematyczne analizowanie tych zmian, aby jak najlepiej poznać dążenia i cele młodego pokolenia. Należy również wskazać na fakt, że badania nad hierarchią wartości były przeprowadzane w naszym kraju wielokrotnie i z reguły, ze zdumiewającą prawidłowością, wskazywały na wykształcenie, rodzinę i pracę jako na wartości najwyższej cenione²⁶. Nic też dziwnego, że po transformacji ustrojowej w Polsce coraz bardziej zwraca się uwagę na aksjologiczne badania z zakresu psychologii pracy. „Chociaż wiele prac psychologów pracy i organizacji ma charakter praktyczny, jednak siła ich porad ma swe źródło w wiedzy zdobywanej systematycznie, tam, gdzie jest to możliwe, metodami naukowymi. Tak więc badanie zachowania w miejscu pracy odgrywa niezwykle ważną rolę, zarówno gdy chodzi o dostarczenie informacji praktykom, jak i o rozwijanie bardziej podstawowych teorii z zakresu psychologii ludzi pracujących czy też teorii poświęconych wpływowi, jaki ma na ich psychikę kontekst pracy”²⁷.

Wartości, jako pewne wizje stanów pożądaných, kształtowane są przez wiele czynników, między innymi historycznych, społecznych, kulturowych, ideologicznych. Skumulowany efekt tych wpływów w świadomości społecznej zaczyna czynnie kształtować rzeczywistość, przyczyniając się do powołania obiektywnych mechanizmów systemu społecznego. Tak więc wartości, postawy i dążenia młodych Polaków staną się w przyszłości aktywnymi współtwórcami zmian zachodzących w naszym społeczeństwie. Jak zauważają badacze tego okresu, w dobie znaczących przemian społecznych, politycznych, ekonomicznych i kulturalnych młodzi ludzie coraz powszechniej odczuwają niepokój związany z własną przyszłością²⁸. Dostrzegają różnice pomiędzy tym, jak chciałoby się żyć,

---

²⁴ W. Drzeżdżon, *Homo laborans – personalistyczne inspiracje pedagogiki pracy*, [w:] *Wartości w pedagogice pracy*, pod red. B. Baraniak, Instytut Badań Edukacyjnych; Instytut Technologii Eksploatacji, Warszawa – Radom 2008, s. 157–166.

²⁵ *Migracje zarobkowe polskiej młodzieży. Badania i analizy*, pod red. E. Nowickiej, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Departament Analiz Ekonomicznych i Społecznych, Warszawa 2004, s. 55.

²⁶ M. Kozakiewicz, *Bariery awansu poprzez wykształcenie*, Instytut Wydawniczy Centralnej Rady Związków Zawodowych, Warszawa 1973, s. 33.

²⁷ *Psychologia pracy i organizacji*, red. N. Chmiel, przekł. A. Kacmająr, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003, s. 18.

²⁸ M. Sitko, *Wychowanie w wartościach ludzkich – wychowaniem XXI wieku*, [w:] *Edukacja przełomu wieków...*, op. cit., s. 307–311.

a tym, jak się żyje naprawdę; zatem niezbędna wydaje się taka edukacja aksjologiczna młodzieży, która nie tyle polega na ukazaniu jej tego, co słuszne, piękne, dobre i szlachetne, ile na umożliwianiu poznawania tego przez doświadczenie, przeżywanie określonych sytuacji, uczenie krytycyzmu wobec napływających informacji, a także stwarzanie częstych okazji do dyskusji oraz konfrontacji posiadanej wiedzy z zastaną rzeczywistością.

Bibliografia

- Anasz W., *Wartości młodego pokolenia w dobie transformacji ustrojowej Polski. Studium teoretyczno-empiryczne*, Wydawnictwo WSP, Częstochowa 1995.
- Dolata M., *Implikacje aksjologiczne paradygmatów edukacyjnych, czyli postmodernistyczna kontynuacja sporu o neutralność nauki*, [w:] *Edukacja przełomu wieków wobec kwestii aksjologicznych*, pod. red. U. Ostrowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2001.
- Drzeżdżon W., *Wpływ zmian w edukacji na system wartości młodego człowieka*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2007, t. IV.
- Drzeżdżon W., *Homo laborans – personalistyczne inspiracje pedagogiki pracy*, [w:] *Wartości w pedagogice pracy*, pod red. B. Baraniak, Instytut Badań Edukacyjnych; Instytut Technologii Eksploatacji, Warszawa – Radom 2008.
- Filek J., *Człowiek wobec wartości, czy wobec człowieka?* [w:] *Człowiek wobec wartości*, pod red. J. Jagiełły i W. Zuziaka, Znak, Kraków 2006.
- Frączek A., Dolata R., Koseła K., Wiłkomirska A., Zielińska A., *Wiedza i zaangażowanie obywatelskie polskich nastolatków (na tle porównań międzynarodowych)*, [w:] *Kształtowanie postaw obywatelskich*, pod red. T. Gabisia, R. Zapotoczego, Papieski Wydział Teologiczny, Warszawa 2000.
- Gołębnik B. G., *Etyczny wymiar edukacji nauczycieli*, [w:] *Edukacja przełomu wieków wobec kwestii aksjologicznych*, pod. red. U. Ostrowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2001.
- Jedliński R., *Wartości preferowane przez uczniów kończących szkołę podstawową*, „Język Polski w Szkole dla klas IV–VIII” 1996/97, nr 5.
- Klimek L., *Dokąd zmierza młodzież? Cele i dążenia życiowe współczesnej młodzieży*, „Opieka – Wychowanie – Terapia” 2001, nr 4.
- Kozakiewicz M., *Bariery awansu poprzez wykształcenie*, Instytut Wydawniczy Centralnej Rady Związków Zawodowych, Warszawa 1973.
- Mariański J., *Młodzież między tradycją i ponowoczesnością. Wartości moralne w świadomości maturzystów*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1995.
- Mariański J., *Między nadzieją i zwątpieniem. Sens życia w świadomości młodzieży szkolnej*, TN KUL, Lublin 1998.
- Migracje zarobkowe polskiej młodzieży. Badania i analizy*, pod red. E. Nowickiej, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Departament Analiz Ekonomicznych i Społecznych, Warszawa 2004.
- Morawski S., *W Janusowym widnokągu*, [w:] *Humanistyka przełomu wieków*, pod red. J. Kozielskiego, „Żak”, Warszawa 1999.
- Psychologia pracy i organizacji*, red. N. Chmiel, przekł. A. Kacmajor, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

- Raport Rady ds. Rodziny przy Wojewodzie Katowickim i Sejmiku Samorządowym Województwa Katowickiego*, pod red. K. Kapery, Warszawa 1998.
- Sęk A., *Plany, dążenia i aspiracje życiowe młodzieży*, Komunikat CBOS 1998.
- Sitko M., *Wychowanie w wartościach ludzkich – wychowaniem XXI wieku*, [w:] *Edukacja przełomu wieków wobec kwestii aksjologicznych*, pod. red. U. Ostrowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2001.
- Strzeszewski M., *Praca zarobkowa i stosunek do pieniędzy młodzieży szkół ponadpodstawowych*, Komunikat CBOS 1998.
- Szymański M. J., *Młodzież wobec wartości. Próba diagnozy*, IBE, Warszawa 1998.
- Świda-Ziemba H., *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych*, Zakład Socjologii Moralności i Aksjologii Ogólnej; Instytut Stosowanych Nauk Społecznych; Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1995.
- Świda H., *Podstawy wartościujące pokolenia X*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1996, nr 2.
- Torney-Purta J., Schulle J. i Amadeo J., *Civic Education Accros Countries: Twenty-four National Case Studies from the IEA Civic Education Project*, IEA, Amsterdam 1999.
- Wołk Z., *Perspektywy kariery młodzieży prowincjonalnej*, „Edukacja” 2002, nr 2.
- Zaborowski Z., *Świadomość i samoświadomość człowieka*, „Eneteia”, Warszawa 1998.

Summary

Research in values of the youth in the era of change. Pedagogical constatations

The fall of communism and the process of transformations, which started in Poland in 1989, has caused major changes in the social life. The most prominent changes have affected the standard of life. Regrettably, many social groups, lacking in adequate skills and qualifications, unable to adapt to the new conditions, experienced difficulties in the new reality. This has shaped the attitudes, opinions and views in the society. The opinions of city and country dwellers, people of different educational background, and people from different social class and generations diversified. Even today many cannot gain find their feet after the transformation, do not know what to aim at, what do avoid, what is right and what is wrong. This situation is particularly dangerous for the young generation, who experience the lack of traditional system of values, role models which make social identification a difficult task. There seems to be the need for axiological education for the youth, which would aim at enabling them to know what is right, beautiful, good and noble by experiencing certain situations rather than showing those to them, learning criticism towards the influx of information, creating a frequent opportunity to discuss and use the gained knowledge in real life.